

Att få tillbaka en bit av sitt gamla jag

– Gammalsvenskbyborna i den svenska dagspressen under sommaren 1929

JULIUS LJUNGSTRÖM
LUNDS UNIVERSITET

Abstract

I denna artikel undersöks hur svensk dagspress skildrade svenskbybornas ankomst till Sverige – en grupp på runt 900 personer med svenskt ursprung som utvandrat från Gammalsvenskby i dåvarande ukrainska SSR till Sverige. Genom en kvalitativ analys av sex dagstidningar – tre borgerliga och tre socialistiska – kartläggs vilka föreställningar om svenskhet och modernitet som förmedlades i rapporteringen. Resultaten visar att den borgerliga pressen i hög grad präglades av en nostalgisk allmogeromantik där svenskbyborna framställdes som bärare av en ursprunglig svenskhet. Inom vänsterpressen tonades däremot svenskheten ner och betoningen låg i stället på deras bristande anpassning till det moderna samhället. Den svenska dagspressens beskrivningar relateras även till tidigare svensk- och finlandssvenska besökares beskrivningar av Gammalsvenskby under 1800-talet. Undersökningen belyser på så vis hur en grupp utlandsboende svenskar blev en spegel för samtida idéer om nationell identitet och modernitet.

Nyckelord: Gammalsvenskby, nationalism, modernitet, nationalromantik, dagspress

Inledning

Klockan halv sju på morgonen den 1 augusti 1929 anlände en ångbåt till Trelleborgs hamn. Svenska flaggor hade rests i hamnområdet och ovanför en äreport kunde man läsa orden ”Välkomna till Sverige”.¹ I spänd förväntan hade en folksamling med prins Carl i spetsen samlats på kajen. De som klev av båten var svenskbyborna – den grupp på runt 900 personer som fram till nyligen hade befolkat Gammalsvenskby vid Dnjeprs västra strand i Ukrainska SSR.² Prinsen höll tal och hälsade svenskbyborna välkomna till det fosterland som de så länge hade drömt om att få återvända till. På flera sätt rörde det sig om en förmodern bondebefolkning som på grund av sin avskildhet från Sverige inte hade följt med i 1800-talets moderniseringsprocesser.³ I denna artikel undersöks hur

¹ Ingvar Svanberg & Mattias Tydén, *Tusen år av invandring: En svensk kulturhistoria* (Stockholm 2005), s. 269.

² I artikeln används följande benämningar synonymt: *gammalsvenskebybor*, *svenskebybor*, *bybor* och *gammalsvenskar*.

³ Piotr Wawrzyniuk & Julia Malitska (red.), *The lost Swedish tribe: Reapproaching the history of Gammalsvenskby in Ukraine* (Stockholm 2014), s. 91.

dagspressen skildrade svenskbybornas ankomst till Sverige och vilken syn på svenskhet och modernitet som förmedlades genom rapporteringen.

Undersökningens källmaterial utgörs av svenska dagstidningsartiklar. Svenskbybornas resa till Sverige bestämdes och annonserades i juni och genomfördes mellan den 23 juli och den 2 augusti 1929. Sommar månaderna 1929 är därför studiens tidsram. För att belysa hur byborna uppfattades från olika politiska håll har tre borgerliga respektive socialistiska tidningar valts ut: *Svenska Dagbladet*, *Dagens Nyheter* och *Aftonbladet* respektive *Arbetet*, *Arbetaren* och *Norrskensflamman*. Det breda tidningsurvalet gör det möjligt att spegla hela den debatt om svenskbyborna som utspelade sig i dagspressen samt de idéer om modernitet och svenskhet som uttrycktes där.

Från Dagö till Jönköping via Dnjepr

Efter freden i Nystad 1721 fick Sverige avträda stora delar av sina besittningar i norra Baltikum till Ryssland, däribland ön Dagö som sedan 1200-talet befolkats av svenskar. Under 1780-talet hamnade Dagösvenskarna i en rättstvist med godsägaren Magnus Stenbock. Tvisten löstes genom att den ryska kejsarinnan Katarina II lät anvisa mark åt svenskarna i det nyerövrade område som utgör dagens Ukraina. År 1781 begav sig runt 900 Dagösvenskar till fots mot den södra delen av det ryska kejsardömet; av dessa överlevde ungefär hälften resan. Knappt ett år senare anlände Dagösvenskarna till Dnjeprs västra strand där de grundade samhället Gammalsvenskby.⁴

Under andra halvan av 1800-talet såg byn spirande välstånd och befolkningstillväxt – en utveckling som fick ett abrupt slut i samband med första världskriget och den ryska revolutionen 1917. Kontakter med Sverige knöts och byborna fick nödhjälp förmedlat via Röda Korset. Under 1920-talet växte viljan bland svenskbyborna att emigrera till Sverige. Emigrationen motiverades av det hot som den nya sovjetstaten utgjorde mot byns lutheranska tro och svenska kultur men även av rädslan för jordbrukskollektivisering. Svenskbyborna fick i juni 1929 inresetillstånd till Sverige och utresetillstånd från Sovjetunionen på ett gemensamt avgiftsfritt pass. Svenska Röda Korset utsågs till huvudman för resan till Sverige som skulle gå med båt från Cherson till Constanța, tåg till Sassnitz och slutligen med båt till Trelleborg.⁵

Den 25 juni tillsattes en kommitté av företrädare för svenska Röda Korset och Socialstyrelsen. Denna fick uppdraget att ta emot och inkvartera svenskbyborna för att sedan stödja deras etablering i det svenska samhället.⁶ Den 1 augusti 1929 anlände de runt 900 svenskbyborna till Trelleborgs hamn. De mottogs av prins Carl som var ordförande i gammalsvenskbykommittén och

⁴ Jörgen Hedman & Lars Åhlander, *Historien om Gammalsvenskby och svenskättlingarna i Ukraina* (Visby 2023), s. 30–31.

⁵ Hedman & Åhlander (2023), s. 173.

⁶ Jan Utas, *Svenskbyborna: Historia och öde från trettonhundra till nu* (Visby 1959), s. 220.

det svenska Röda Korset. Från Trelleborgs hamn transporterades svenskbyborna med tåg till Jönköping där de inkvarterades i gamla regementskaserner i väntan på att bli utplacerade i det svenska jordbruket.⁷

Svenskbyborna hade förespeglats en sammanhållen by på svensk mark. Mot slutet av sommaren stod det klart att kommittén inte hade råd att köpa upp tillräckligt många gods för att hålla byborna samlade. I stället spreds byborna runt om i landet för att lära sig det svenska jordbruket. Flera av dem hade tidigare varit självägande bönder men blev nu utplacerade som statardrängar och ladugårdskarlar, vilket skapade missnöje bland svenskbyborna.⁸ Redan i augusti samma år började man därför undersöka möjligheten att emigrera till Kanada, vilket ett åttiotal svenskbybor så småningom gjorde. I Sverige utsattes även svenskbyborna för agitation från svenska kommunister. Påverkade av svenska kommunisters agitation och av hemlängtan återvände 243 svenskbybor till Gammalsvenskby, där en kolchos grundades.⁹ De drygt 600 svenskbyborna som stannade i Sverige assimilerades så småningom i det svenska samhället. Många av deras ättlingar bor idag på Gotland där en hembygdsförening högtidlighåller ankomsten till Sverige den 1 augusti varje år.¹⁰

Moderniteten och svenskheten

I fokus för undersökningen står de föreställningar om modernitet och svenskhet som uttrycktes om svenskbyborna. Med begreppet *modernisering* avses de processer som världen genomgått de senaste två seklerna, till vilka räknas bland annat industrialisering, demokratisering, alfabetisering och sekularisering.¹¹ Dessa processer anses ha skapat ett föränderligt samhälle som ställs i kontrast till en förmodern traditionell gemenskap.¹² I föreliggande undersökning är utgångspunkten att svenskbybornas resa till Sverige år 1929 innebar ett möte mellan en förmodern bondebefolkning och ett modernt svenskt samhälle.

En annan del av 1800-talets modernisering var nationalismens framväxt. Till grund för nationalismen låg nationella föreställningar med anspelning på förmoderna historiska skeenden och ideal.¹³ Ett exempel på en nationell föreställning med relevans för denna undersökning berör den svenske bonden. Denna föreställning kan spåras till 1800-talets göticism där Sveriges förlust av Finland fick diktare som Tegnér och Geijer att söka efter nationella symboler för tapperhet och

⁷ Hedman & Åhlander (2023), s. 205–206.

⁸ Hedman & Åhlander (2023), s. 208.

⁹ Hedman & Åhlander (2023), s. 239.

¹⁰ Lars Åhlander, "svenskbyborna", *Nationalencyklopedin* (n. å.).

¹¹ Katarina Ek-Nilsson, "Det moderna och det postmoderna", *Nätverket* 20:1 (2016), s. 10.

¹² Charlotte Tornbjör, *Den nationella modern: Moderskap i konstruktioner av svensk nationell gemenskap under 1900-talets första hälft* (Lund 2002), s. 37.

¹³ Rune Johansson, "Konstruktionen av svenskheten", Kurt Almqvist & Kay Glans (red.), *Den svenska framgångssagan?* (Stockholm 2001), s. 137.

frihetslängtan. De framställde den svenska landsbygden som genuin och ofördärvad i kontrast till den hastigt förändrande stadsmiljön.¹⁴ I centrum stod den självägande odalbonden, som i rakt nedstigande led från vikingen fick representera frihetslängtan, sinneslugn och hederlighet.¹⁵ Däremot undvek man i regel den svenska allmogens mindre smickrande egenskaper förknippade bland annat med trångsynthet och avund.¹⁶ Föreställningen om den svenska bonden aktualiserades när svenskbyborna – som till stor del var just bönder – anlände till Sverige.

Allmogerotantiken blev i sin tur en gemensam nämnare för de olika skepnader som den svenska nationalismen antog under 1900-talets första hälft. Historikern Henrik Berggren skiljer mellan ett storsvenskt och ett lillsvenskt nationellt projekt som intog olika ståndpunkter i samband med unionsupplösningen, försvarsstriden och rösträttskampen.¹⁷ Det storsvenska projektet var explicit antimodernt, militaristiskt och tillbakablickande mot Sveriges stormaktstid. Det lillsvenska projektet bejakade i stället politisk modernisering i form av demokrati och jämlikhet och åberopade den självägande och upproriska bonden för att betona svenskens naturliga känsla för frihet och självständighet.¹⁸

Även den politiska vänstern påverkades av nationalismens framfart. Historikern Christer Strahl har visat hur nationalistiskt tankegods vann insteg i de svenska socialdemokraternas retorik runt förra sekelskiftet. Arbetarna betraktades som ett bärande folkelement. Genom sociala reformer förväntades de bekämpa den fosterlandslösa kapitalismen.¹⁹ Även Henrik Berggren har belyst relationen mellan socialdemokratin och nationalismen men då med fokus på 1930-talets folkhemsprojekt. Folkhemsprojektet innebar enligt Berggren en sammanjämkning mellan ett socialistiskt jämlikhetsideal och en lillsvensk tolkning av historien.²⁰ I föreliggande studie relateras bilden av svenskbyborna till de idéer om svenskhet och modernitet som skisserats ovan.

Bilden av Gammalsvenskby

Denna undersökning är inriktad mot hur bilden av svenskbyborna konstruerades i den svenska dagspressen. Den tidigare forskning som är mest relevant för undersökningen utgörs av historikern Piotr Wawrzeniuk's artikel "Formering till modernitet – Gammalsvenskby genom finländska och rikssvenska ögon 1836–1904" från 2010. Wawrzeniuk undersöker hur den offentliga bilden av

¹⁴ Johansson (2001), s. 137.

¹⁵ Billy Ehn, Jonas Frykman & Orvar Löfgren, *Försvenskningen av Sverige: Det nationellas förvandlingar* (Stockholm 1993), s. 140.

¹⁶ Ehn *et al* (1993), s. 140.

¹⁷ Henrik Berggren, "Den framåtvända ängeln: Nationalism och modernitet i Sverige under 1900-talet", i Kurt Almqvist & Kay Glans (red.), *Den svenska framgångssagan?* (Stockholm 2001), s. 82.

¹⁸ Berggren (2001), s. 82.

¹⁹ Christer Strahl, *Nationalism och socialism: Fosterlandet i den politiska idédebatten i Sverige 1890–1914* (Lund 1983), s. 151.

²⁰ Berggren (2001), s. 86.

Gammalsvenskby konstruerades av dess svenska och finlandssvenska besökare. En av besökarna var den finlandssvenske språkvetaren Herman Vendell som reste till byn år 1881 för att studera den gammalsvenska dialekten. Svekomanen Vendell fäste stor vikt vid bybornas svenska drag vilka betraktades som hotade av grannbyarnas förtyskningssträvanden.²¹

Året därpå besöktes Gammalsvenskby av den svenske löjtnanten Peter Tersmeden. Han uppmanade byborna att söka kontakt med sina trosfränder i Sverige och uppmärksammade prins Carl på bybornas belägenhet.²² Tersmeden och prins Carl representerade en nationalkonservativ hållning där byborna sågs som levande länkar till Sveriges stormaktstid. Om Vendell sökte efter det oförvanskade svenska sökte Tersmeden snarare efter svenska praktbönder – individer som var rotade i en stolt svensk tradition och som kunde tillskrivas hög moralisk resning.²³

Lärarinnan Emma Skarstedt skickades till Gammalsvenskby år 1899 på uppdrag av föreningen Kvinnliga Missionsarbetare. Skarstedts officiella ärende i byn var att undervisa i slöjd men i praktiken fungerade hon som bibelkvinna. Till skillnad från tidigare besökare var hon kritisk till bybornas traditionella seder och problematiserade fattigdomen och dryckenskapen i byn. Som representant för missionsrörelsen ville Skarstedt framför allt modernisera bybornas föräldrade trosutövning som ansågs mer präglad av ritualer än av den personliga relationen till Gud.²⁴

Skarstedts svårigheter med väckelsearbetet gjorde att hon reste hem till Sverige och utbildade sig till sjuksköterska. Ett år senare återvände hon övertygad om att vägen till svenskbybornas hjärtan skulle gå via sjukstugan. Även nu mötte hon motstånd då byborna med sina åkommor hellre tog hjälp av kloka gummor än av Skarstedts moderna sjuksköterskekunskaper.²⁵ Till skillnad från tidigare besökare romantiserade alltså inte Skarstedt bybornas svenskhet. Det viktiga var i stället att svenskbyborna inte stod det moderna Sverige efter vad gällde religion, nykterhet och sjukvård.²⁶

Wawrzyniuk beskriver de tre besökarna som representanter för olika sätt att hantera modernitetens utmaningar. Besökarna förenades i synen på byborna som svenskar: ”Gammalsvenskby kunde vara ett ruralt Arkadien, en reservoar av dygder, men även en plats av lidande och nöd, där misären och efterblivenheten gjordes till byns egenskaper”.²⁷ I föreliggande undersökning utgör de tidigare besökarnas skildringar av svenskbyborna en fond mot vilken 1929 års dagspress jämförs.

²¹ Piotr Wawrzyniuk, ”Formering till modernitet: Gammalsvenskby genom finländska och rikssvenska ögon 1836–1904”, *Historisk tidskrift för Finland* 95:2 (2010), s. 260.

²² Wawrzyniuk (2010), s. 262.

²³ Wawrzyniuk (2010), s. 267.

²⁴ Wawrzyniuk (2010), s. 262–263.

²⁵ Wawrzyniuk (2010), s. 264.

²⁶ Wawrzyniuk (2010), s. 257.

²⁷ Wawrzyniuk (2010), s. 267.

En nostalgisk spegelbild av det förgångna

Projektet att föra hem svenskbyborna stöttades av flera aktörer inom svensk borgerlighet och kristenhet, däribland ärkebiskopen Nathan Söderblom och författaren Elsa Beskow, men även av föreningarna Rädda Barnen och Kvinnliga Missionsarbetare. Den borgerliga dagspressen blev en viktig kanal för engagemanget. Med på resan till Sverige var journalisterna Erik Wilhelm Olson (*Svenska Dagbladet*), Nils Styrbjörn Lundström (*Aftonbladet*) och Oscar Rydqvist (*Dagens Nyheter*).²⁸

Erik Wilhelm Olsons första intryck av byborna var: ”trygga, säkra människor, påminnande om svensk skärgårdsbefolkning i utseende och sätt att vara, och de schalletklädda, godmodiga kvinnorna, som verka som om de kommit direkt från Roslagen”.²⁹ Bybornas goda svenskkunskaper förstärkte ytterligare det äktsvenska intrycket: ”En obetydlig accent röjer, att de icke äro rikssvenskar och [...] [d]et ordförråd de äga, är förvånansvärt rikt”.³⁰ I ett senare reportage kontrasterades bybornas enkla vanor mot de moderna svenskarnas:

All denna högtidlighet, allt detta ceremoniösa, som vi svenskar tycka så mycket om, är när allt kommer omkring till en viss grad bortkastat på dessa människor, som i generationer levat i enkelheten, stillheten och storheten nära jorden. Därför ha de tysta handslagen, de vänliga leendena, de enkla välkomnande orden från menige man längs färdvägen säkert betytt mera för dem än alla de högtidliga akterna.³¹

Byborna förknippades alltså med en jordnära enkelhet förbunden med bondelivsstilen. Denna enkelhet ställdes i positiv kontrast till den högtidlighet som mötte dem under resan till Jönköping. Ett liknande intryck gjordes på *Aftonbladets* Nils Styrbjörn Lundström som kopplade ihop bybornas svenskhet med deras goda karaktär: ”Det är annat att ha med dem att göra än med turkar och ryssar. Här känner man frändskapen och att man kan lita på dem”.³² I samband med en begravning innan avfärden jämfördes bybornas trosutövning med de moderna svenskarnas:

Sällan eller aldrig har väl en svensk man varit närvarande vid ett tillfälle, när ritualens ord gjort ett mer gripande intryck. Det kärva allvar, med vilket det lästes, den litet främmande brytningen och underström av äkta känsla och levande övertygelse, som bar upp den, skall aldrig förglömmas. Det var tro och gudsfruktan, ärlig, äkta och naiv, sådan som man sällan träffar på i våra dagar.³³

Till skillnad från Emma Skarstedt såg alltså Lundström bybornas trosutövning som äktare och genuinare än de moderna svenskarnas. Lundström gav även flera exempel på positiva egenskaper hos byborna utan explicit anknytning till deras svenskhet: den goda personliga hygienens vittnade

²⁸ Utas (1959), s. 207.

²⁹ Eveo, ”Gammalsvenskbyborna ha nu anträtt resan till sina fäders land.”, *Svenska dagbladet* (SvD) 24/7 1929.

³⁰ Eveo, ”Gammalsvenskbyborna ha nu anträtt resan till sina fäders land.”, (SvD) 24/7 1929.

³¹ Eveo, ”Svenskbyborna i Jönköping”, (SvD) 3/8 1929.

³² ”Den stora dagen i Cherson”, *Aftonbladet* 30/7 1929.

³³ ”Den stora dagen i Cherson”, *Aftonbladet* 30/7 1929.

om god uppfostran och deras kunskaper i svenska, tyska och ryska tydde på hög beläsenhet.³⁴ Den goda karaktären illustrerades av en händelse där tre överförfriskade män gjorde oväsen på kajen:

Var det verkligen några av våra bybor, som fallit offer för spriten? [...] Det skar som ett styng genom hjärtat likväl, och det var med verklig lättnad vi erforo, att de unga männen inte hörde till oss [...] I själva verket är vårt förtroende för Gammalsvenskbyborna så oinskränkt, att vi ångra om vi ens ett enda ögonblick kunnat tveka ifråga om pålitligheten hos en enda av dem.³⁵

Lundström hade följaktligen höga förväntningar på byborna vars kultur ansågs obesmittad av samtidens problem med dryckenskap i stadsmiljö. *Aftonbladets* bild av svenskbyborna framstod därmed som raka motsatsen till Emma Skarstedts. Där hon såg efterblivenhet, vidskeplighet och dryckenskap såg Lundström gudsfruktan, allmänbildning och nykterhet.

Av *Svenska Dagbladets* och *Aftonbladets* utsända reportrar framställdes alltså byborna som äkta svenskar som trots sin isolation från hemlandet var djupt rotade i en svensk allmoge. Den jordnära enkelheten och den intensiva gudsfruktan framställdes i ett nostalgiskt skimmer i kontrast till den moderna svenska kulturen.

Modernitet i marginalen

I den borgerliga dagspressen kunde ibland även skönjas en försiktigt positiv inställning till modernisering vad gällde svenskbyborna. Ett exempel återfinns i *Svenska Dagbladets* reportage om den unga svenskbybon Maria Albers: "Det är onekligen rätt egendomligt att mitt bland de lätt igenkännliga gammalsvenskbyborna träffa på en människa, som tyckes stamma från en annan ras, med finskurnare drag, ljusare, med något av vildrosens fräschhet över sig".³⁶ Albers beslut att klä sig i kortärmad klänning ansågs vittna om ett självständigt sinnelag och en vilja att assimileras i det moderna Sverige.³⁷

En liknande tankegång uttrycktes i Märta Lindqvists reportage från förläggningen i Jönköping. Å ena sidan lovordades byborna i vanlig ordning för sin körsång samt för sin "beredvillighet, ordning och renlighet".³⁸ Å andra sidan nämndes också svårigheterna för förläggningens lärare att samla ihop svenskbybarnen efter raster – något som varken berodde på "kiv eller okynne, bara den fullkomligaste obekantskap med det civiliserade samhällets disciplinära former".³⁹ Denna enda kritik som Lindqvist riktade mot svenskbyborna skulle alltså inte förstås som en inneboende brist hos svenskbybarnen utan som en följd av deras uppväxtmiljö.

³⁴ N. S. L., "Svenskbybornas ankomst till Sverige.", *Aftonbladet* 2/8 1929.

³⁵ N. S. L., "Med svenskbyborna i triumf genom Ungern och Rumänien", *Aftonbladet* 1/8 1929.

³⁶ Jim, "Vildros.", *Svenska dagbladet (SvD)* 11/8 1929.

³⁷ Jim, "Vildros.", *Svenska dagbladet (SvD)* 11/8 1929.

³⁸ Quelqu'une, "Svenskbybarnen på skolbänken.", (*SvD*) 16/8 1929.

³⁹ Quelqu'une, "Svenskbybarnen på skolbänken.", (*SvD*) 16/8 1929.

Den utsände reporter som tydligast uttryckte en positiv inställning till bybornas modernisering var *Dagens Nyheter*s Oscar Rydqvist. Rydqvist beskrev den unge svenskbybon Johannes Utas som präglad av en naiv patriotism från omkring 1800: ”Men vad gör det? En redbar fyr är han, och få svenska bondpojkar borde kunna slå honom på fingrarna i hans stycken”.⁴⁰ Utas redbarhet kompenserade därmed för hans gammalmodighet som annars låg honom i fatet i det moderna Sverige.

Till skillnad från hans kollegor i högerpressen förväntade sig Rydqvist språkförbistring och inavel av svenskbyborna. Vid mötet med byborna kom dessa förväntningar på skam: ”Men sannerligen man märker någon svårighet att förstå byborna, och sannerligen man kan tala om någon degeneration i typen”.⁴¹ Rydqvist läste också in ett slaviskt drag hos byborna: ”Byborna ha den svenska bondens redbarhet, men samtidigt ha de sydryssens livlighet och förmåga att tala med gester och ord”.⁴² Rydqvist var alltså mindre nationalistisk och mer moderniseringsvänlig än högerpressens andra utsända korrespondenter, samtidigt som han instämde i stora drag med bilden av svenskbyborna som svenska praktbönder av det rätta virket. Denna kluvna inställning till moderniteten innebär att den socialdemokratiskt sinnade Rydqvist kan placeras i en lillsvensk idékontext där det förflutna brukades i syfte att modernisera det politiska livet i Sverige.

Assimilation eller bevarande av det gammalsvenska?

Brytningen mellan nostalgi och modernisering fick sitt skarpaste uttryck i debatten om svenskbybornas framtid i Sverige. *Svenska Dagbladets* Märta Lindqvist betraktade svenskbybornas resa till Sverige som en historiskt unik händelse. I framtiden skulle denna symbolisera hur det svenska moderlandet stod upp mot bolsjevismen genom att öppna sin famn för sin östliga folkspillra.⁴³ Lindqvist beskrev svenskbyborna som ett segt och tåligt folk som med hemlängtan i bröstet bröt upp ur fiendeland för att ödmjukt söka sig hem till Sverige.⁴⁴ För Lindqvist var alltså bybornas hemlängtan och det bolsjevikiska hotet den självklara förklaringen till bybornas beslut att emigrera till Sverige.

I *Dagens Nyheter* uttrycktes en svalare inställning till projektet att ta svenskbyborna till Sverige. I notiser och reportage inför resan varnade man för att projektet var förhastat och riskerade att skada Sveriges heder.⁴⁵ Svenskbybornas val att emigrera till antingen Sverige eller Kanada betraktades i en insändare ur ett krasst ekonomiskt perspektiv:

⁴⁰ Oscar Rydqvist, ”När ’Feruzan’ hämtade Gammalsvenskbyborna”, *Dagens Nyheter* (DN) 31/7 1929.

⁴¹ Oscar Rydqvist, ”När ’Feruzan’ hämtade Gammalsvenskbyborna”, (DN) 31/7 1929.

⁴² Oscar Rydqvist, ”När ’Feruzan’ hämtade Gammalsvenskbyborna”, (DN) 31/7 1929.

⁴³ Quelqu’une, ”De niohundra.”, (*SvD*) 20/7 1929.

⁴⁴ Quelqu’une, ”De niohundra.”, (*SvD*) 20/7 1929.

⁴⁵ ”Hos pressgrannar”, (DN) 8/7 1929; ”Svenskbyborna kosta pr månad 50,000 kronor.”, (DN) 16/7 1929.

Man kan ju knappast tycka annat än att det vore synd att först kosta på dessa människor rätt mycket omsorger och pengar för att sedan skänka arbetskraften till en främmande stat, när man väl fått den. Naturligtvis kan man inte hindra dem som vilja att senare ge sig över, men nog tycks det bra onödigt att uppmuntra en sådan tanke.⁴⁶

Tvärtemot *Svenska Dagbladets* Märta Lindqvist fäste denna skribent ingen vikt vid att svenskbyborna emigrerade just till Sverige. I liberala *Dagens Nyheter* var alltså fosterlandskärleken som motiv till svenskbybornas emigration klart nedtonad jämfört med i konservativa *Svenska Dagbladet*.

Skillnaden mellan de två dagstidningarna synliggjordes ytterligare då svenskbyborna hade inkvarterats på förläggningen i Jönköping och debatten om deras framtid i Sverige tog vid. Debatten inleddes med en insändare i *Svenska Dagbladet* undertecknad Anshelm Berglöf, president för Göta hovrätt och ansvarig för bybornas inkvartering. Enligt Berglöf hade byborna i sitt materiella elände på den sydryska steppen ändå varit obesmittade av allt det onda som följt i moderniseringens kölvatten.⁴⁷ Psalmsången, präktigheten och schalettbärandet var ädla drag som hotades av den degenererade moderna svenska kulturen: ”Hur länge skall sången ljuda frisk och stark? [...] Hur länge ska det dröja innan dessa ungdomar förvandlas till flabbiga ’jazzbönor’ och ’skärpäckel’?”⁴⁸ Berglöfs oväntade lösning på problemet var att inrätta en ny Gammalsvenskby på svensk mark som kunde tjäna som vallfärdsort för moderniserade svenskar. Insändaren avslutades med en vädjan: ”Var rädd om dem. Ej alls i arbetet. Det tåla de nog. Men om allt det gamla vackra äkta ’fornsvenska’ de föra med sig hit”⁴⁹.

Om tidigare skribenters inställning till byborna har benämnts som nostalgisk kan Berglöfs snarare kallas reaktionär – närmast påminnande om Peter Tersmedens nationalkonservativa hållning ett drygt halvsekel tidigare. Berglöf replikerades en dag senare i en insändare i *Dagens Nyheter*. Den anonyme skribenten pläderade för att engagemanget för svenskbyborna borde botten i mer än dagssensation och historisk romantik:

Det är arbetsfolk som har kommit hit, säkerligen med en mycket nykter syn på sig själva och tillvaron, fast de kanske kläda sina intryck och meningar i ett tungomål som för våra öron kan ta sig gammaldags poetiskt ut. Översatt till nutida språk betyder helt säkert: Vi vilja bli svenska som ni andra.⁵⁰

Under den ålderdomliga fernissan doldes alltså en mentalitet inriktad mot hårt arbete och en vilja att assimileras med de moderna svenskarna. Tankarna förs till Emma Skarstedt som ville modernisera gammalsvenskarna med evangelisering och modern sjukvård.

⁴⁶ Col., ”Fem delegater avreste på fredagen till Kherson. Nya anbud om jordförvärv.”, (DN) 13/7 1929.

⁴⁷ Anshelm Berglöf, ”Svenskbyn bör återuppstå här i Sverige”, (SvD) 7/8 1929.

⁴⁸ Anshelm Berglöf, ”Svenskbyn bör återuppstå här i Sverige”, (SvD) 7/8 1929.

⁴⁹ Anshelm Berglöf, ”Svenskbyn bör återuppstå här i Sverige”, (SvD) 7/8 1929.

⁵⁰ Mac, ”Museisvenskar?”, (DN) 8/8 1929.

Slutrepliken i debatten gick till den berömde målaren Gustaf Cederström och publicerades i *Aftonbladet* den 19 augusti. Cederström ville hålla samman byborna i en nyupprättad Gammalsvenskby på Gotland: ”När man är nog lycklig att på det här sättet hava fått tillbaka en bit av sitt gamla jag, bör man göra allt för att bibehålla den oförfalskad”.⁵¹ Det svenska samhällets strävan mot nivellering medförde enligt Cederström ”att livet för alla blivit mer värt att leva men nog varit till förfång för personligheten”.⁵² Den nyupprättade byn skulle dock inte syfta till att konservera den gammalsvenska kulturen som museiobjekt. Istället skulle byn tillåta gammalsvenskarna att ”leva fram sitt liv i sin gamla ärvda tro, sina traditioner, utveckla sig med tillgodogörande av det goda vår tid bjuder, aktsamma om sina nedärvda goda egenskaper”.⁵³ Gotland ansågs lämpa sig väl för denna gyllene medelväg: ”avskild visserligen från men dock i livligt samband med moderjorden, vilket kan betraktas som ett skydd mot alltför hastiga svängningar”.⁵⁴ På Gotland skulle alltså gammalsvenskarna anamma modernitetens fördelar samtidigt som de skyddades mot dess avarter.

I den borgerliga dagspressen bröts sammanfattningsvis olika förhållningssätt till moderniteten mot varandra. Anshelm Berglöfs nationalkonservativa antimodernism ställdes mot den moderniseringsivriga linjen som uttrycktes i *Dagens Nyheter*. Här framstod Cederströms förslag som en kompromiss där den nostalgiska allmogerosantiken jämkades samman med en insikt om gammalsvenskarnas oundvikliga assimilering till moderna svenskar.

Svenskbyborna sedda genom arbetarrörelsens lins

Den borgerliga entusiasmen för svenskbyborna delades inte av vänstern. I den socialistiska pressen uttrycktes i regel motstånd till projektet att ta gammalsvenskarna till Sverige. Socialdemokratiska *Arbetet* var den tidning som skrev mest om händelsen och den enda med utsänd korrespondent på resan. Denna korrespondent anslöt dock först i samband med färjepåstigningen i Sassnitz. Hans första intryck av byborna skiljde sig kraftigt från högerpressens:

[E]tt beklämmande intryck av fattigdom och förtryck. I kupéfönstren skymtade främmande typer, folk i underligt ålderdomliga kläder. Var det verkligen svenskar av det tjugonde århundradet eller var det inte förryskade ättlingar av svenska förfäder? Breda ansikten härjade och märkta av ett hårt liv, inte ett spår av västerländsk nutid.⁵⁵

Deras svenskhet ifrågasattes alltså samtidigt som deras anletsdrag associerades mer till förmodernt armod än ursvensk stolthet. Samtidigt påpekades att det rörde sig om ett ”tillgängligt och vänligt

⁵¹ Gustaf Cederström, ”Gammalsvenskbyborna”, *Aftonbladet* 19/8 1929.

⁵² Gustaf Cederström, ”Gammalsvenskbyborna”, *Aftonbladet* 19/8 1929.

⁵³ Gustaf Cederström, ”Gammalsvenskbyborna”, *Aftonbladet* 19/8 1929.

⁵⁴ Gustaf Cederström, ”Gammalsvenskbyborna”, *Aftonbladet* 19/8 1929.

⁵⁵ Lei, ”När Gammalsvenskby kom.”, *Arbetet* 2/8 1929.

folk” som trots sin okunskap om den moderna världen förstod att inget paradys väntade i Sverige.⁵⁶ Som exempel på efterblivenhet anfördes bybornas trosutövning där associationen gick till 1850-talets svenska landsortsbefolkning: ”För Gammalsvenskby är gud en mycket påtaglig och allsmäktig och barmhärtig Gud Fader, och djävulen är å andra sidan en minst lika påtaglig potentat”.⁵⁷ Det som *Aftonbladets* reporter såg som äkta och intensiv gudstro framställdes i *Arbetet* som ålderdomlig gudsfruktan. Enligt samma skribent handlade inte heller bybornas val av Sverige så mycket om fosterlandskänsla som om krass bedömning av försörjningsmöjligheter: ”Att det blivit Sverige, är ju helt naturligt, de tala och läsa vårt lands språk och ha möjligen någon liten spillra kvar av förfädernas svenskhet”.⁵⁸ Som slutplädering manades till besinning inför detta förvisso intressanta företag: ”Hur deras utveckling till medborgare i ett kulturland skall gestalta sig, får framtiden utvisa. För folkpsykologerna borde dessa gammalsvenskar i nutid kunna bli ett intressant studiematerial”.⁵⁹

Den 30 augusti jämfördes insamlingen till svenskbyborna med den aktuella insamlingen till strejkande lantarbetare i Kalmar län. Till skillnad från den senare ansågs insamlingen till svenskbyborna präglad av ”gammalborgerliga element” oförenliga med klasskampen.⁶⁰ Denna prägel personifierades av en kvinna ombord på båten till Trelleborg:

Jag hörde på båtresan en fjollig fru, som var fullkomligt utom sig av begeistring över de nya, härliga svenskarna, som hon uttryckte sig. Hädanefter skulle hon aldrig titta efter vanliga svenska hembiträden, nej, det skulle bli gammalsvenskbyflickor med deras ärliga ansikten och ödmjuka, vackra sätt.⁶¹

Fruns känslösvallande inställning till svenskbyborna känns igen från de borgerliga resereportagen som indirekt hamnade i reporterns skottglugg. I *Arbetets* resereportage avromantiserades alltså svenskbyborna samtidigt som deras koppling till Sverige tonades ned.

Fosterländsk svindel

I den socialistiska dagspressen ägnades stor möda åt att kritisera borgerligheten för det ansvarslösa projektet att föra svenskbyborna till Sverige. *Arbetet* varnade tidigt under sommaren för att svenskbyborna skulle få svårt att försörja sig i sitt nya hemland: ”[...] de kunna ej leva på känslopjunket om hur härligt det är att se dem hemma i sitt gamla hederliga fosterland”.⁶² När resan väl var påbörjad anklagade chefredaktören Allan Vougt projektets organisatörer för en

⁵⁶ Lei, ”När Gammalsvenskby kom.”, *Arbetet* 2/8 1929.

⁵⁷ Lei, ”När Gammalsvenskby kom.”, *Arbetet* 2/8 1929.

⁵⁸ Lei, ”När Gammalsvenskby kom.”, *Arbetet* 2/8 1929.

⁵⁹ Lei, ”När Gammalsvenskby kom.”, *Arbetet* 2/8 1929.

⁶⁰ Lei, ”En slant och två insamlingar.”, *Arbetet* 30/8 1929.

⁶¹ Lei, ”En slant och två insamlingar.”, *Arbetet* 30/8 1929.

⁶² ”Sagt och skrivet”, *Arbetet* 9/7 1929.

ansvarslöshet utan motstycke i modern tid. Istället för ursvenska, flitiga och tacksamma framställdes svenskbyborna som avlägsna släktingar lurade till att tro att den svenska jorden skulle vara lika lättarbetad som den ukrainska.⁶³ Precis som *Arbetets* utsände korrespondent satte Vougt svenskbyborna i relation till de inhemska svenska arbetarna:

[D]eras många gånger heroiska kamp för livet omgives icke av någon romantisk (sic) glans. Trötta, böjda och grå försvinna de i massan av medmänniskor och de ha ingenting som kan väcka intresse däruppe på höjderna.⁶⁴

De inhemska arbetarnas kamp ansågs alltså mer beundransvärd än svenskbybornas eftersom den inte förmådde entusiasmera överheten med fosterländskt känslösvall.

I *Arbetarens* första artikel om svenskbyborna medgavs att byborna hade skäl att vilja lämna byn med tanke på den plundring som följde i de vita generalernas spår. Lösningen till detta problem stavades dock enligt skribenten ekonomiskt bistånd. Biståndet skulle gå till de ”arbetssamma och skötsamma” byborna för att inte bidra till den Sverigefeber som omöjliggjorde fortsatt arbete på den ukrainska svartmyllan. Sverigefebren förklarade också bybornas uppskruvade förväntningar: ”Hittills ha de olyckligtvis levat i den befängda tron, att komma de blott till Sverje, ja, då ha de uppnått sina drömmars stora mål”.⁶⁵ Trots denna hårda kritik ifrågasattes inte bybornas svenskhet. I stället ansågs de överlägsna sina ryska och tyska grannar vad gällde självständighet och intelligens.⁶⁶ Paradoxalt nog betonades därmed bybornas intelligens samtidigt som de framställdes som grundlurade av fosterländsk propaganda.⁶⁷

Tidningen *Norrskensflamman* var desto mer kritisk till svenskbyborna. Den gammalsvenska pastorn Kristoffer Hoas utpekades som ansvarig för skönmålningen av Sverige och svartmålningen av Sovjetunionen.⁶⁸ Precis som i den övriga vänsterpressen nämndes också de fattiga svenskarna som kontrasterades mot ”storsvenskarna, som i sin nationella blindhet tagit på sin lott att föra Gammalsvenskbyborna till ett bättre och gynnsammare land än den avkrok av världen som hittills svarat för att de haft sin brödbit för dagen”.⁶⁹ Även i *Norrskensflamman* fästes stor vikt vid skillnaderna mellan den svenska och den ukrainska jordmånen:

Någon svartmylla av det slag som svenskbyborna är vana vid finns inte i Sverge. Här växer inga mullbärsträd eller vinstockar. Den goda jord som finns, den har godsägare och andra kapitalister lagt beslag på, och den släpper de inte. En tia kan de nog ge för ”fosterlandet” men jorden, den behåller de.⁷⁰

⁶³ A- V-gt, ”Transporten mot Norden.”, *Arbetet* 25/7 1929.

⁶⁴ A- V-gt, ”Transporten mot Norden.”, *Arbetet* 25/7 1929.

⁶⁵ ”Nationalistisk svindel kring Gammalsvenskby.”, *Arbetaren* 4/7 1929.

⁶⁶ ”Nationalistisk svindel kring Gammalsvenskby.”, *Arbetaren* 4/7 1929.

⁶⁷ ”Aktuella problem”, *Arbetaren* 17/7 1929.

⁶⁸ ”Gammalsvenskbys ’svenska ättlingar’ väntar paradiset.”, *Norrskensflamman* 3/7 1929.

⁶⁹ ”Gammalsvenskbys ’svenska ättlingar’ väntar paradiset.”, *Norrskensflamman* 3/7 1929.

⁷⁰ ”100, 000 kronor”, *Norrskensflamman* 12/7 1929.

Som motvikt till den borgerliga pressens allmogерomantik antyddes alltså en romantisering av den ukrainska svartmyllan som kontrasterades mot den kapitalistiskt exploaterade svenska jorden.

I ett reportage i *Norrskensflamman* förklarades bybornas beslut att emigrera utifrån ett klassperspektiv. De sovjetiska land- och jordbruksreformerna skapade bitterhet hos de gammalsvenska storbönderna. Storbönderna tillsammans med prästen Hoas och de svenska borgarna fick därefter svenskbyborna att sluta så sina gårdar och planera för en framtida emigration till Sverige. Svenskbyborna beskrevs som konservativa och lättlurade till följd av isolationen från omvärlden samtidigt som deras få äktenskap utanför byn togs som intäkt för degeneration.⁷¹ Svälten som rådde i byn under 1920-talet förklarades på ett liknande sätt som resultatet av bybornas motstånd mot den sovjetiska jordbrukskollektiviseringen – vilken i sin tur förklarades med hänsyn till bybornas kulturella efterblivenhet.⁷²

I den socialistiska pressen blev sammanfattningsvis projektet att ta svenskbyborna till Sverige ett sätt att angripa borgerligheten för ansvarslöshet föranlett av fosterländskt känslösvall. Helhetsintrycket av svenskbyborna präglades av efterblivenhet och religiös vidskeplighet – en karakteristik som närmast påminde om Emma Skarstedts. Om Emma Skarstedt förhöll sig optimistisk till att gammalsvenskarna verkligen kunde moderniseras förhöll sig vänsterpressen desto mer skeptisk.

Sammanfattning

Syftet med denna undersökning har varit att utforska vilka idéer om svenskhet och modernitet som uttrycktes i rapporteringen om svenskbyborna under sommaren 1929. I den borgerliga dagspressen löpte allmogерomantiken som en röd tråd: svenskbyborna sågs som ursvenska bönder av det rätta virket. Den stora tvistefrågan gällde i vilken grad byborna skulle assimileras till moderna svenskar. Denna diskussion fördes inte i den socialistiska dagspressen där svenskbybornas gammalmodighet i princip enbart sågs som en belastning för det moderna Sverige och för den klasskamp som de inhemska arbetarna bedrev.

Analysen har även relaterats till Piotr Wawrzeniuk's undersökning av tre besökare's bild av Gammalsvenskby under sent 1800-tal. Herman Vendell's försök att inkludera svenskbyborna i ett allsvenskt nationellt projekt fick sin förlängning i den borgerliga pressens nostalgiska allmogерomantik. Peter Tersmedens nationalkonservatism fick i stället sin förlängning i Anshelm Berglöf's insändare där allmogерomantiken kläddes i explicit antimodern skrud. Emma Skarstedts kritik av svenskbybornas ålderdomlighet saknade en naturlig efterföljare i 1929 års dagspress. I den

⁷¹ "Slätten och byn som de lämnade...", *Norrskensflamman* 3/8 1929.

⁷² "Jordbruket i Ryssland utvecklas med fart", *Norrskensflamman* 14/8 1929.

borgerliga pressen antyddes ibland att svenskbyborna skulle behöva anpassas till det moderna Sverige. Dessa försiktiga uttryck bör dock inte sammanblandas med Skarstedts omfattande krav på att byborna skulle reformeras på områden som religiositet, vidskeplighet och dryckenskap.

I vänsterpressen var kritiken mot svenskbyborna skarpare och mer uttalad. Byborna ansågs i regel befinna sig på ett lägre kulturstadium än de inhemska svenskarna och att assimilera dem till moderna svenskar sågs som ett omöjligt projekt. Den typ av nationalism som omgärdade högerpressens bevakning av svenskbyborna var frånvarande från vänsterpressen. Minst försonlig i porträtteringen av svenskbyborna var den kommunistiska *Norrskensflamman* där byborna betraktades som av fosterländsk propaganda manipulerade avfallingar till den förtalade sovjetstaten. Skiljelinjen i vänsterpressen gick därmed mellan vilken modernitet som svenskbyborna skulle anpassas till: ett svenskt modernt samhälle med demokrati och en begynnande välfärdsstat eller ett sovjetkommunistiskt samhälle med kollektivjordbruk.

Som slutord kan konstateras att svenskbybornas resa till Sverige genomfördes under en brytningstid i Sveriges moderniseringsprocess. År 1933 sjösattes det folkhemsprojekt som knöt samman svenskheten med moderniteten. Under efterkrigstiden fasades den nostalgiska idealiseringen av det förflutna ut till förmån för ett närmast förbehållslöst bejakande av modernitet på alla fronter.⁷³ Då det moderna samhället stod för dörren blev svenskbyborna en påminnelse till svenskarna om de värden och livsformer som höll på att gå förlorade i samtiden.

⁷³ Alf W. Johansson, "Inledning: Svensk nationalism och identitet efter andra världskriget", i Alf W. Johansson (red.), *Vad är Sverige? Röster om svensk nationell identitet* (Stockholm 2001), s. 8.

Referenslista

Källor

- ”100, 000 kronor”, *Norrskensflamman* 12/7 1929.
- ”Aktuella problem”, *Arbetaren* 17/7 1929.
- A- V-gt, ”Transporten mot Norden.”, *Arbetet* 25/7 1929.
- Axel, ”Min syn på saken”, *Norrskensflamman* 6/7 1929.
- Berglöf, Anshelm, ”Svenskbyn bör återuppstå här i Sverige.”, *Svenska Dagbladet (SvD)* 7/8 1929.
- Cederström, Gustaf, ”Gammalsvenskbyborna”, *Aftonbladet* 19/8 1929.
- Col., ”Fem delegater avreste på fredagen till Kherson. Nya anbud om jordförvärv.”, *Dagens Nyheter (DN)* 13/7 1929.
- ”Den stora dagen i Cherson”, *Aftonbladet* 30/7 1929.
- Eveo, ”Gammalsvenskbyborna ha nu anträtt resan till sina fäders land.”, *Svenska Dagbladet (SvD)* 24/7 1929.
- Eveo, ”Svenskbyborna i Jönköping”, *Svenska Dagbladet (SvD)* 3/8 1929.
- ”Gammalsvenskbys ’svenska ättlingar’ väntar paradiset.”, *Norrskensflamman* 3/7 1929.
- ”Hos pressgrannar”, *Dagens Nyheter (DN)* 8/7 1929.
- Jim, ”Vildros.”, *Svenska Dagbladet (SvD)* 11/8 1929.
- ”Jordbruket i Ryssland utvecklas med fart”, *Norrskensflamman* 14/8 1929.
- Lei, ”En slant och två insamlingar.”, *Arbetet* 30/8 1929.
- Lei, ”När Gammalsvenskby kom.”, *Arbetet* 2/8 1929.
- Mae, ”Museisvenskar?”, *Dagens Nyheter (DN)* 8/8 1929.
- ”Nationalistisk svindel kring Gammalsvenskby.”, *Arbetaren* 4/7 1929.
- N. S. L., ”Med svenskbyborna i triumf genom Ungern och Rumänien”, *Aftonbladet* 1/8 1929.
- N. S. L., ”Svenskbybornas ankomst till Sverige.”, *Aftonbladet* 2/8 1929.
- Quelqu’une, ”De niohundra.”, *Svenska Dagbladet (SvD)* 20/7 1929.
- Quelqu’une, ”Svenskbybarnen på skolbänken.”, *Svenska Dagbladet (SvD)* 16/8 1929.
- Rydqvist, Oscar, ”När ’Feruzan’ hämtade Gammalsvenskbyborna”, *Dagens Nyheter (DN)* 31/7 1929.
- ”Sagt och skrivet”, *Arbetet* 9/7 1929.
- ”Slätten och byn som de lämnade...”, *Norrskensflamman* 3/8 1929.
- ”Svenskbyborna kosta pr månad 50,000 kronor.”, *Dagens Nyheter (DN)* 16/7 1929.

Litteratur

- Berggren, Henrik, ”Den framåtvända ängeln: Nationalism och modernitet i Sverige under 1900-talet”, i Almqvist, Kurt & Glans, Kay (red.), *Den svenska framgångssagan?* (Stockholm 2001).
- Ehn, Billy, Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar, *Försvenskningen av Sverige: Det nationellas förvandlingar* (Stockholm 1993).
- Ek-Nilsson, Katarina, ”Det moderna och det postmoderna”, *Nätverket* 20:1 (2016).
- Hedman, Jörgen & Åhlander, Lars, *Historien om Gammalsvenskby och svenskättlingarna i Ukraina* (Visby 2023).
- Johansson, Rune, ”Konstruktionen av svenskheten”, i Almqvist, Kurt & Glans, Kay (red.), *Den svenska framgångssagan?* (Stockholm 2001).
- Strahl, Christer, *Nationalism och socialism: Fosterlandet i den politiska idédebatten i Sverige 1890–1914* (Lund 1983).
- Svanberg, Ingvar & Tydén, Mattias, *Tusen år av invandring: En svensk kulturb historia* (Stockholm 2005).
- Tornbjær, Charlotte, *Den nationella modern: Moderskap i konstruktioner av svensk nationell gemenskap under 1900-talets första hälft* (Lund 2002).
- Utas, Jan, *Svenskbyborna: Historia och öde från trettonhundrade till nu* (Visby 1959).
- Wawrzeniuk, Piotr, ”Formering till modernitet: Gammalsvenskby genom finländska och rikssvenska ögon 1836–1904”, *Historisk tidskrift för Finland* 95:2 (2010), s. 249–268.
- Wawrzeniuk, Piotr, ”The Making of Gammalsvenskby 1881–1914: Identity, myth and imagination”, i Wawrzeniuk, Piotr & Malitska, Julia (red.), *The Lost Swedish Tribe: Reapproaching the History of Gammalsvenskby in Ukraine* (Stockholm 2014).
- W. Johansson, Alf, ”Inledning: Svensk nationalism och identitet efter andra världskriget”, i W. Johansson, Alf (red.), *Vad är Sverige? Röster om svensk nationell identitet* (Stockholm 2001).
- Åhlander, Lars, ”svenskbyborna”, *Nationalencyklopedin*.
- <<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/svenskbyborna>> (Hämtat 12/4 2025).